

Історіографія. Джерелознавство

УДК 93(477)

Ю. О. Лебедєва

ДЕРЖАВНИЦЬКЕ ТРАКТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ ВЧЕНИМИ ТЕОРІЙ ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Статтю присвячено дослідженню державотворчих концепцій українських істориків та тлумачення ними низки теорій заснування Київської Русі як держави українського народу. Автор доводить, що праці видатних вчених мають не лише беззаперечну історичну цінність, але й зберігають своє наукове значення як один з результативних підходів до вивчення проблеми зародження й розвитку української традиції державотворення. Поряд з цим праці істориків державницького спрямування аналізуються під кутом зору висвітлення у них взаємодії етногенезу українського народу та формування власної національної ідентичності.

Ключові слова: концепція, теорія походження, Київська Русь, історія України, історіографія, держава, державність, традиції.

Українська історіографія здійснила досить важкий путь щодо справжнього розкриття ролі і місця Київської Русі в становленні та розвитку української історичної науки та її державотворчих процесів. Розкриваючи це питання, не завадить зауважити його сталу актуальність не тільки для вчених різноманітних історичних напрямів, а й для науковців у цілому. Передусім це зумовлено тим, що територія давньої України мала свою державність у образі Київської Русі. Як наслідок, майже кожен історик вважав за необхідне скористатися даним фактом для аргументації особистих тверджень. Дослідження факторів та чинників утворення, а згодом, і формування давньоруської держави в українському державницькому напрямі здійснюється цілісно через призму розбіжних між собою наук.

Поміж дослідників існує декілька теорій походження Давньоруської держави. Наведемо лише основні з них: норманська, антинорманська та хозарська теорії.

До слова, процвітанню такої великої кількості теорій, на думку П.Толочка та В.Рички, було зумовлено характером використаних джерел, котрі вивчали для вирішення означеного кола питань. А вибіркоче і некритичне їх використання покликала до життя ціле різнобарв'я теорій [1].

На сьогодні не можна сказати, котра саме з теорій отримала перемогу. Найбільш допустимою, на наш погляд, є теорія взаємовпливу декількох факторів, допускаючи варязький і хозарський, у процесі становлення ранньофеодальної держави – Київської Русі.

До того ж, на думку проф. Я.Калакури: «Актуальність осмислення історії Київської держави зумовлюється кількома чинниками. З одного боку, намаганнями деяких дослідників реанімувати старі, заяложені теорії: а) про так зване її норманське походження; б) про те, що її творцем був «руський» в розумінні «російський» народ і що вона стала «ядром російської держави» [2, с.359].

Офіційна російська історіографія на протязі віків була основана на великодержавній теорії, головним мотивом якої є «Єдина і неподільна», і в ній ніколи не було місця незалежній і суверенній Українській державі. Тому будь-які спроби відхилитися від московсько-династичної теорії розвитку східного слов'янства сприймалися імперськими служебниками роздратовано та вороже. Першопрохідцем в створенні цілковито нової моделі теорії становлення Київської Русі був М.Костомаров [3, с.9]. Утім Русь, на думку вченого, не була простою сукупністю земель, без загальної можливості розвитку і без розуміння своєї цілісності. Поміж факторів, що пов'язували всі давньоруські землі в єдине державне утворення, котре вийшло на передній план під загальною назвою «Руські землі», були походження, побут, мова, єдиний князівський рід, православна християнська віра і єдина церква [4, с.122-124]

Як наслідок, теорія М.Костомарова про зусилля Русі до федерації, про те, що назва «Україна» поволі увійшла у вжиток на корінній території Русі, а назва «Русь» вільно була засвоєна Московською державою, для якої також не була чужою – породили у вчених підозру, чи не має намір автор, як він писав у

«Автобіографії», використати дане переконання до сьогодення і чи не започатковує на ній будь-яких гіпотез для майбутнього [5, с.533].

У М.Костомарова не було вагань в родовій приналежності східнослов'янських племен, але все ж таки він припускав, що в більш сталу, етнічну єдність – народність вони не згуртувались. Для монархії, на його думку, Київська Русь була надмірно великою, складалася з різних географічних районів із притаманними їм характерними умовами історичного та етнографічного розвитку [4, с.121].

В основному, «рання» Русь головним чином розглядається українськими науковцями як територія, що споконвічно була заселена праотцями українців – автохтонів. З часом наші прадіди підійшли до етапу створення власної держави. Новоутворена державність характеризувалась самостійним і незалежним нравом та посідала чільне місце в своєму регіоні, а згодом і на європейській міжнародній арені. Такі висновки цілкомито ґрунтуються на схемі М.Грушевського про автохтоність українського народу.

Аналізуючи обставини досліджуваного питання, ми дійшли висновку, що на початку ХХ ст. найбільш яскравим і масштабним явищем в українській історичній науці були результати діяльності Михайла Грушевського, котрий в ряді імен найвидатніших істориків займає особливе місце. Лише сьогодні ми маємо можливість через кілька десятків років повернутися до його концепції, згідно з якою кожна народність і насамперед українська, має свою самостійну історію, початок якої пов'язаний з Київською державою.[6, с.75 – 82]

Багатовікова прірва від часу існування Київської Русі до нашого сьогодення спроможна породити ілюзію, що всі проблеми і питання, котрі мали місце тоді перед державою та суспільством, були так або в інший спосіб вирішені і для сучасності вони не мають жодної суттєвої вартості. Омана підкріплюється ще і тим, що в наукових розвідках істориків, присвячених питанням Київської Русі та її держави широко застосовується стандартний низка фактів, переконань та джерел.

М.Грушевський вивчав історію України як цілісний поступ розвитку української нації, розпочинаючи появою етносу русів на українській землі. Насправді, і ця схема учителя час від часу зазнавала критики, або різноманітних уточнень. За М.Грушевським, фундамент не тільки української нації, а й її держави знайдений не лише в час Київської Русі, а й раніше. Саме тому він вважав, що коріння його вчення пробуджується в пам'яті й нації і в епоху Гетьманщини, а відносно впорядковане твердження мало місце вже в працях його попередників. В статті, присвяченій пам'яті першого ректора Київського Університету М.Максимовича, він писав: «Коли я... брав сміливість договорювати ці тези до останнього слова, протиставляючи віками усвяченій російській схемі Східного Слов'янства – Московсько-династичній – схему, надиктовану реальними взаємовідносинами східнослов'янських народностей; коли я трактував Київську добу української історії і дозволив собі називати Ярославів і Мономахів українськими князями, я тільки назвав поіменно ті тези, ті погляди, ті зіставлення, які давав сей наш ректор і після нього розвинули великі продовжувачі його діла – Костомаров, Антонович, Драгоманов» [7, с.5 – 6].

Рекомендована теорія послабила основну у великодержавній науці офіційну схему історії «загальноруської народності», запропоновану М.Карамзіним, М.Погодіним, С.Соловйовим. Як твердження очевидне та безумовне, історик підкреслював у своєму черговому дослідженні «Звичайна схема» руської історії...» про те, що «київська держава», право, культура були утвором одної народності, українсько-руської, і Київський період перейшов не у володимиро-московський, з якого повинна вести свій родовід Московська держава і Російська імперія, а в галицько-волинський ХІІІ в., потім литовсько-польський ХІV – ХІVІ ст.» [8, с.102] і далі акцентував: «Володимиро-московська держава не була ні спадкоємницею, ні наступницею Київської, вона виросла на своїм корені...Хоча Київська Русь й пересадила на великоруські землі форми суспільно-політичного устрою, право, культуру, вироблені історичним життям Києва, але на сій підставі ще не можна включати Київську державу в історію великоруської народності».[8, с.102-103]

На наш погляд, не варто, уподібнювати українську історію з російським історичним процесом хоча б тому, що на час розпаду Київської держави Москва не була навіть осередком незалежного князівства. Через те що в Росії схема М.Грушевського приховувалася, дослідник прийняв рішення розповсюдити її у країнах Західної Європи. Викладаючи курс історії України в Парижі, він договорився про публікацію своєї схеми французькою, а пізніше й німецькою мовами. У 1904 р. М.Грушевський випустив українською мовою на сторінках збірника Петербурзької Академії наук «Статті по славяноведению» – дискурс під назвою «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» [6, с.75-82].

Неординарність представленого нового стандарту історичного розвитку східнослов'янських народів зводилася до того, що вона спрямовувала істориків до наукових досліджень історії кожного слов'янського народу окремо, на переміщення інтересу з історії Російської держави на історію народів. Пізніше основні переконання цієї схеми були розміщені у вступі до другого видання «Очерка истории украинского народа», [9] а також у третьому виданні першого тому «Історії України-Руси» [10, с.65]. Ця схема, як і теорія окремішності українського державного будівництва стала критичною межею у розвитку історичних досліджень та підтримувала становлення її національної ідентичності.

Як відомо, представники радянської історіографії усіляко заперечували висновки М.Грушевського, стверджуючи, що він є фальсифікатором історії, який, штучно та безпідставно, намагається пристосувати історію Київської Русі лише до однієї України. І це нібито заважає йому справедливо оцінити справжній розвиток Київської Русі [11, с.281]. В тому чи іншому обсязі названі звинувачення відомого історика можна віднайти в усіх наукових дослідженнях радянських істориків. Але й траплялися поодинокі випадки оборони «Звичайної схеми...» видатного вченого. Наприклад, Д.Багалій ствердив правильною схему українського історичного процесу, розроблену та аргументовану М.С.Грушевським. Він також визнавав, що українська історія зобов'язана бути ізольованою від російської і виділятися характерною національною ідентичністю.

Стосовно праці М.Грушевського «Історія України-Руси», то, на думку Д.Багалія, вона була першою узагальнюючою науковою працею з історії українського народу.

М.Грушевський першим виступив з концепцією, що родоначальником Київської держави була південна група східних слов'ян – предків українського народу, на землях яких вона була створена. Тих племен, із яких сформувався руський (український) народ, передовсім полянами. «Русь – це земля полян, – писав Грушевський, – русини – це поляни передовсім, хоч в ширшому значенні се ім'я обіймало в XI – XII ст. всю Україну, а і все східне слов'янство, зв'язане київськими князями в одну державу, під іменем Русі протиставлялося теж часом іншим політичним організамам» [11, с.191].

Помітну роль в даних наукових дослідженнях відіграло питання перших державних союзів. Так, Н.Полонська-Василенко допускала, що «факт об'єднання антів дуже важливий як перша відома нам спроба предків українського народу створити державне об'єднання з організованим військом та участю населення у політичному житті» [12, с.69].

Учень М.Грушевського, І.Крип'якевич разом з тим звертав увагу на те, що «поки український народ виступив як самостійний чинник історії, у Південній Україні існували державні організації інших народів» [13, с.26]. Він приписував державі антів початкові етапи боротьби державотворчості українського народу, сформулював концепцію про безпосередній зв'язок її з Київською державою [13, с.30, 33]. На противагу М.Грушевському, Іван Крип'якевич був прибічником норманської теорії, хоча його наукові пошуки було сформовано в межах історичної школи М.Грушевського у Львові, котра удосконалила звичай київської школи документалістики, надавши їй виразного національного оформлення. За словами вченого, варяги племені «Русь» звільнили Київ від хозар і започаткували в IX столітті державу Київська Русь. Спочатку Руссю іменувалася Київщина, але згодом ця назва перекинулася і на завойовану «нашими князями Московщину, наш же народ назвався українським». Дослідник творчості видатного вченого, Ю.Фігурний так описав розуміння науковцем ситуації: «...саме під впливом варягів сформувалася нова мілітарна тактика. Військо йшло в бій упорядкованою лавою (а пізніше членувалося на окремі підрозділи), а не безладно, як це було в давніх слов'ян. Вікінги привчили воїнів до послуху та дисципліни, давали зразок солідарності, побратимства і товариського життя... їх завзяття, рухливість, одчайдушність, витривалість – ці дорогоцінні прикмети доброго вояка увійшли в кров нашого народу. Варяги вивели наші воєнні сили з далеких лісових пуць і кинули їх на широкі степові простори, на далекі моря й у чужі країни. Те, що у давнього нашого війська розвинувся дух ініціативи, самопожертви, лицарства – це у значній мірі заслуга цих скандинавських завойовників» [14, с.266].

У цілому, історичний процес від І.Крип'якевича – це історія державності України. На його погляд, майбутнє будь-якого державного організму залежить від того, скільки державної мудрості в того чи іншого можновладця: «Під владою українських князів жилося на Україні людям гарно й добре. Не тільки бояре й великі купці, але й дрібні міщане та селяни були в добробуті та щастю». Щасливі часи зберігалися й за Литви, яка «старини не рухала і нового не вводила».

Вже у 1918 р. І.Крип'якевич надрукував свою нову наукову розвідку про Українську державу за княжих часів, роблячи акцент, що тоді всі наші землі від Карпат до Кавказу були в одній державі та що «безмежна була могутність українських князів. Українські війська ходили над Каспійське і над Балтійське море, за Карпати і під Кавказ. Українська фльота одинока панувала на цілім Чорнім морі – тому се море звалось Українським морем. Прикази українського князя обов'язували від устя Дунаю по Волгу і ще дальше». За словами дослідниці М.Шостак: «І.Крип'якевич вважав, що нормани «скріпили мілітарно» державну організацію, очоливши її скандинавською династією. Але з часом вони «розчинилися» в русько-українському субстраті, й локальна слов'янська еліта спромоглася перейняти державний провід. На відміну від учителя, Крип'якевич називає антський союз не етнографічною, а державною організацією. Він припускає можливість, що залишки державно-військових сил антів могли інтегруватися до політично-державного ядра Полянської Землі в Середньому Подніпров'ї, і тому між обома державами (антів і київською) йшла безпосередня лінія розвитку. В антинорманській концепції Грушевського основним виступав соціологічний варіант інтерпретації генези Київської Русі, яка була апріорною відносно політичного фактора норманської інтеграції у державну організацію, що його дослідник вважав допоміжним, тоді як Крип'якевич обстоював політичний фактор як домінуючий» [15, с.278].

Цікаві твердження з приводу походження та заснування Київської Русі висловлював і інший учень М.Грушевського – С.Томашівський. В своїх роботах вчений твердив, що варяги відіграли вирішальну роль у формуванні державних утворень східнослов'янських племен. Науковець, будучи прихильником норманської теорії походження Київської Русі, підкреслював швидку асиміляцію варязьких полководців. На його думку в історії Давньої Русі можна виділити два періоди: варязький і слов'янський. Кожний з них був нагороджений С.Томашівським детальною характеристикою. За його ж словами: «З смертю Ярополка закінчується перший відтинок історії Руської держави, який можна назвати суто варязьким. Державне життя було лише в перших починах: князь і дружина – то його головні складники; війна, грабіж, слава, бенкети, збирання данини – то головні державні чинності; сміливість і щедрість князя, хоробрість, вірність дружини – то головні чесноти того часу. Міжнародні взаємини – то обмін товарами на головнім світовім ринку в Царгороді» [16, с.28]. Він же й наголошував, що втрата національної ідентичності варягами та їх все ціле слов'янення наступило вже в X ст. Стосовно походження терміну «Русь», С.Томашівський допускав, що: «...певне, що воно неслов'янське. Чи воно було занесене із Скандинавії, чи прив'язалося щойно в Новгороді до скандинавських завойовників, чи перейняте воно було по готах, чи в кінці прабатьківщини його треба шукати на українських степах серед іранської людності, звідки воно критими шляхами зіллялось з норманськими завойовниками північних слов'ян», це питання поки що не роз'яснене гаразд» [16, с.34]. Та й загалом, генеза

терміну «Русь», як вважав С.Томашівський, не впливала на твердження завойовницької гіпотези «руської держави».

Повертаючись до теми давньоруської державності, маємо сказати, що загальнослов'янський процес акумуляції господарських і соціальних передумов державності досить чітко позначився у VII – VIII ст. Разом із розвитком класових відносин процеси формування державності йшли від союзу племен до феодальних князівств та інших більш високого рівня політичних об'єднань і завершилися утворенням давньоруської держави [17, с.16-24].

У IX – XIII ст. на території сучасної України існувала група окремих незалежних держав-земель: Київщина, Сіверщина, Переяславщина, Волинь та ін. В історичних творах XVIII ст. висловлюється міркування, що всі ці землі, разом з іншими східнослов'янськими землями, склали об'єднану державу, в якій окремі князівства були лише провінціями, а князі, які керували ними, – намісниками великого князя. Подібна характеристика державного ладу східної слов'янщини IX – XIII ст. репрезентувала Стародавню Київську Русь як єдину державу. М.Костомаров, М.Грушевський та ін. цілковито заперечили цю точку зору. Вони обґрунтовано доводять, що абсолютної неподільної спільноти східної слов'янщини здобуто не було, оскільки декотрі території залишалися поза кордонами влади та впливу Київських князів, а на землях, що знаходилися під зверхністю Києва, часто були власні князі, наділені усією повнотою влади.

З середини XI ст. практично пропадає і зовнішня державна єдність. Іншими словами можна зробити висновок, що східнослов'янські князівства, які існували в XI – XIV ст. на території, яку нині заселяють українці, жили самостійним державним життям.

Загальноприйнятною в українській історіографії є ідея про те, що внаслідок тривалого процесу, політичної, економічної та етнокультурної консолідації східнослов'янських племен на рубежі VIII – IX ст. виникла Київська держава. Ще автор «Історії русів» був переконаний, що Київська Русь – це державне утворення саме українського народу, а Русь є назвою України. Як писав М.Грушевський: «...державний елемент не прийшов ззовні, а розвинувся в історичних умовах життя самої полянської общини» [18, с.292]

Що ж стосується сучасної історіографії то, сучасний український історик О.Апанович говорить про те, що українську державу «заснували ті, хто здавна жили на цих землях в VI – VIII ст., – це поляно-антська народність, що була генетичним ядром української нації і які називали «Русь» [19, с.75].

О.Моця спростовує перспективу припускати певну частину давньоруського люду XII – XIII ст. українцями. Ангажуючи цю думку, він наголошує, що головним є те, що населення в той час себе називало не українцями, а русами, або ж «киянами», «чернігівцями» та ін. Історик дійшов висновку: «Народ, який не відчуває і не усвідомлює себе в новому етнічному угрупованні, не можна називати так, як декому хотілось би» [20, с.4]. Проте для нього епоха Київської Русі все ж є «генезисним» періодом формування українства [20, с.4]. В.Ричка твердить, що південноруська державність споконвіків була моноетичною, тому правомірно, на його погляд, досліджувати частину цієї групи слов'янства як первинних виразників протоукраїнського етносу [21, с.5-6]. Л.Залізник, В.Солдатенко, Ю.Сиволюб вважають, що «утворення у IX ст. в результаті тривалого розвитку східнослов'янських племен Київської держави справила могутній вплив на становлення української народності, її мови, звичаїв, права, економіки, і в цьому відношенні може вважатися першою українською, чи ж то протиукраїнською, проукраїнською державою» і далі: «...ідея державності, перш за все української, об'єктивно втілювалась у життя в період Київської Русі і панівного верховного суспільства, і широким загалом. Народжена як результат етногенезу східнослов'янських племен, насамперед стала запорукою її подальшого розвитку» [22].

Є вартим уваги думка О.Толочка про те, що «положення про «єдину» державу X – початку XII ст., надто абсолютизоване в історіографії, також вимагає перегляду. «Централізованою» вона, очевидно, ніколи не була, й такі періоди навіть для X – початку XII ст. – швидше винятки, аніж правило» [23, с.29].

Таким чином, існування суперечливої точки зору відносно розглянутого питання є притаманним акцентом сучасної української історіографії. Поряд з цим науковцям не вистачає визначеності й спрямованості, достатньої аргументованості. Абсолютно припустимо, що проблематичним є і палке бажання позбутись «зловживання» опрацьованими схемами, стандартними висновками та ін.

Джерела та література

1. Толочко П. Від Русі до України: Вибрані науково-популярні, критичні та публіцистичні праці / Петро Толочко. – К.: Абрис, 1997. – 400 с.; Ричка В. Формирование территории Киевской земли (IX – первая треть XII в.) / Володимир Ричка. – К.: Наукова думка, 1988. – 121 с.
2. Калакура Я. Витоки української державності. Антська держава. / Ярослав Калакура // Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі: Колективна монографія за ред. П.П.Кононенка. – К.: ННДІУВІ, 2011. – Т.1. – 670 с.
3. Толочко П. Видатний історик України і Росії / Петро Толочко // Київська старовина. – 1992. – №5. – С.9.
4. Костомаров Н. Мысли о федеративном начале в Древней Руси / Николай Костомаров // Український історичний журнал. – 1993. – №10. – С.130 – 137.
5. Костомаров Н. Исторические произведения. Автобиография / Николай Костомаров. – К.: Лыбидь, 1990. – 736 с.
6. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Твори у 50 томах [редкол.: П.Сохань (гол.ред.), І.Гирич (відп. секр.), О.Тодійчук]. – Львів: Світ, 2002. – Т.1. – С. 75 – 82.
7. Грушевський М. «Малороссийские песни Максимовича» і століття української наукової праці / Михайло Грушевський // Україна, 1927. – С.1 – 13.
8. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934) / Любомир Винар // Сучасність. – 1986. – С.79 – 100.
9. Грушевський М. Очерк истории украинского народа / Михаил Грушевский. – К.: Лыбидь, 1990. – 397 с.

10. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. / Михайло Грушевський // Твори у 50 томах [редкол.: П.Сохань (гол.ред.), І.Грич (відп. секр.), О.Тодійчук]. – Львів: Світ, 2002. – Т.1. – С. 65 – 74.
11. Греков Б. Киевская Русь / Борис Греков. – М., 1953. – 568 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. / Наталія Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 2002. – Т. 1.: До середини XVII ст. – 672 с.
13. Крип'якевич І. Історія України / І.Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990 – 520 с.
14. Фігурний Ю. Київ – головний державотворчий центр України, осердя формування і становлення національного війська (від княжих часів до сьогодні) / Юрій Фігурний // Українознавство. – К., 2003. – №2 – 3. – С. 261 – 270.
15. Шостак М. Державотворча концепція утворення Київської Русі Михайла Грушевського та її оцінка у працях його послідовників – Івана Крип'якевича, Мирона Кордуби та Стефана Томашівського / Маргарита Шостак // Українознавство, 2007. – №1. – С. 277 – 279.
16. Томашівський С. Історія України. Старинні і середні віки / Стефан Томашівський. – Львів, 1919. – 186 с.
17. Толочко П. Древняя Русь: очерки социально-политической истории / Петр Толочко. – К.: Наукова Думка, 1987. – 234 с.
18. Грушевський М. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст. / Михайло Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – 541 с.
19. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. / Олена Апанович. – К.: Варта, 1994. – 96 с.
20. Моця О. До передісторії українського етносу / Олександр Моця // Український історичний журнал. – 1991. – №10. – С.4.
21. Ричка В. Про характер та деякі особливості і формування давньоруської народності / Володимир Ричка // УІЖ. – 1992. – №10. – С.4.
22. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України / Леонід Залізняк. – К.:Абрис, 1994. – 255 с.; Солдатенко В., Сиволюб Ю. Передумови і зародження української національної ідеї / Володимир Солдатенко, Юрій Сиволюб // Український історичний журнал. – 1994. – №2 – 3. – С.19.
23. Толочко О. Особливості міжсеньйоріальних відносин у період феодальної роздробленості давньої русі XII – XIII ст. / Олексій Толочко // Феодалізм на Україні. – К., 1990. – С.28 – 41.

Лебедева Ю. А. Государственная трактовка украинскими учеными теорий основания Киевской Руси

Статья посвящена исследованию государственной концепции украинских историков и толкование ими ряда теорий основания Киевской Руси как государства украинского народа. Автор доказывает, что труды выдающихся ученых имеют не только подавляющую историческую ценность, но и сохраняют свое научное значение как одни из результативных подходов к изучению проблемы зарождения и развития украинской традиции государства. Наряду с этим труды историков государственного направления анализируются с точки зрения освещения в них взаимодействия этногенеза украинского народа и формирования собственной национальной идентичности.

Ключевые слова: концепция, теория происхождения, Киевская Русь, история Украины, историография, государство, государственность, традиции.

Lebedeva Yu. A. State interpretation by Ukrainian scientists of theories of Kyivan Rus foundation

The article is dedicated to the research of the state building concepts of Ukrainian historians and their interpretation of some theories of foundation of Kyivan Rus as a state of Ukrainian nation. The author proves that works of the outstanding scientists have not only doubtless historical value but also preserve their scientific significance as one of the result approaches to the study of the problem of origin and development of Ukrainian tradition of state formation. At the same time the works of the scientists of state directed school are analyzed from the viewpoint of shedding light on interrelation of Ukrainian nation ethnogeny and formation of their own national identity.

Keywords: concept, theory of origin, Kyiv Rus, Ukrainian history, state, statehood, traditions.

УДК [94:343.264(477.81)]:930.1

В. Р. Данильчук

ОСТАРБАЙТЕРИ З РІВНЕНЩИНИ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано різні за походженням та інформативним потенціалом джерела, що стали підґрунтям дослідження проблеми вивезення населення Рівненщини на примусові роботи у Третій рейх, особливостей його перебування за кордоном та подальших репатріаційних процесів. Охарактеризовано основні види тематичних джерел – архівні матеріали, регіональні періодичні видання окупаційного періоду, збірники опублікованих документів та спогади остарбайтерів.

Ключові слова: остарбайтери, німецький окупаційний режим, репатріація, Третій рейх, Рівненщина.

Важливим напрямом діяльності німецької окупаційної влади в Україні періоду Другої світової війни було вивезення населення на роботу у Третій рейх. У різних адміністративно-територіальних утвореннях означені процеси мали власну динаміку, масштаби, організаційні характеристики. Лише за умови дослідження локальних виявів та особливостей залучення мешканців того чи іншого регіону до праці в рейху можлива комплексна реконструкція окресленої проблематики.

Історіографічний аналіз засвідчує, що, питанням, які пов'язані з українськими остарбайтерами присвячені численні наукові студії С. Гальчака, Г. Грінченко, М. Куницького, К. Курилишина, Т. Пастушенка та інших [1–6], основою яких є архівні документи, тогочасна преса, спогади учасників подій тощо. Тому доцільним є дослідження саме джерелознавчого аспекту проблеми.